

اثرگذاری حس تعلق به مکان مرکز نگهداری سالمندان بر ارتقاء کیفیت زندگی آنها بر پایه مدل تلفیقی ونتگوت

آتنا سادات هاشمی فشارکی^۱ سیده مرضیه طبائیان^۲، سمر حقیقی بروجنی^۳، مریم پورشمس^۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۹/۰۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۷/۰۸

چکیده

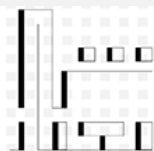
جمعیت سالمندان در کشور ایران در حال افزایش است. بهبود کیفیت زندگی آن‌ها از طریق طرح‌هایی مانند «شهرهای دوستدار سالمندان» در حال پیگیری است. تغییر ساختار خانواده و افزایش تقاضا برای مراکز نگهداری سالمندان به چالش‌هایی در کیفیت زندگی این افراد منجر شده است. لذا حس تعلق به مکان، که شامل ابعاد عینی و ذهنی است، می‌تواند به بهبود وضعیت روانی و جسمانی سالمندان کمک کند. این پژوهش به بررسی تأثیر حس تعلق بر کیفیت زندگی سالمندان در مرکز نگهداری می‌پردازد. تحقیق به روش ترکیبی (کیفی و کمی) انجام شده است. در بخش کیفی، مطالعات کتابخانه‌ای و مصاحبه‌های شفاهی با سالمندان و در بخش کمی، پرسشنامه‌ای بر اساس طیف لیکرت طراحی و داده‌ها با نرم‌افزار SPSS تحلیل شده‌اند. همچنین، نظرات کارشناسان برای تطبیق مؤلفه‌ها با مدل تلفیقی ونتگوت جمع‌آوری شده است. یافته‌ها حاکی از آن است که مؤلفه حس تعلق به مکان در مرکز نگهداری سالمندان در دو بعد عینی و ذهنی بر کیفیت زندگی سالمندان تأثیرگذار می‌باشد. همچنین مؤلفه حس تعلق بعد عینی بر هنجارهای فرهنگی و پتانسیل‌های زندگی و مؤلفه حس تعلق بعد ذهنی بر شادی و مسرت، رضایت از زندگی و هدفمندی از دسته بندی مدل تلفیقی ونتگوت وابسته است. نتایج حاصل شده، به ترتیب تأثیرگذاری بیان می‌کند، که مؤلفه حس تعلق بعد عینی شامل: توجه به تأمین فضایی، سازمان دهی فضایی، خوانایی،... و مؤلفه حس تعلق بعد ذهنی شامل: در نظر گرفتن حس همکاری، تداعی خاطرات، امنیت ذهنی،... بر کیفیت زندگی سالمندان بر طبق مدل تلفیقی ونتگوت تأثیرگذار می‌باشد.

کلید واژه‌ها: حس تعلق- کیفیت زندگی- مرکز نگهداری سالمندان- مدل تلفیقی ونتگوت

*نویسنده مسئول: سیده مرضیه طبائیان، پست الکترونیک: Sm.Tabaeian@khuisf.ac.ir

آدرس: دانشکده معماری، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.

- ۱ دانشجوی دکتری معماری، گروه معماری، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.
۲. دانشیار گروه معماری، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.
- ۳ استادیار گروه معماری، واحد اصفهان (خوراسگان)، دانشگاه آزاد اسلامی، اصفهان، ایران.
- ۴ استادیار، گروه روانپزشکی، بیمارستان گلستان، دانشگاه علوم پزشکی جندی شاپور اهواز، اهواز، ایران.

۱- معرفی

جمعیت جهان به ویژه در کشورهای توسعه یافته و شهرهای توسعه یافته در حال پیر شدن است. از طریق طرح‌های «شهرهای دوستدار سالمندان» و «پیری در مکان»، کشورهای مختلف تلاش زیادی برای بهبود رفاه و کیفیت زندگی سالمندان با هدف تأمین سلامت جسمی و روحی و همچنین رفاه اجتماعی انجام می‌دهند. در این راستا، بهبود محیط اسکان سالمندان یکی از عوامل کلیدی در کیفیت زندگی و سلامت آنان است (Feng et al., 2018). از سوی دیگر تغییر ساختار خانواده از گسترده به هسته‌ای و پذیرفته نشدن سالمندان در خانواده‌ها، تغییراتی را در سبک زندگی سالمندان به وجود آورده است. این امر موجب افزایش تقاضا برای مراقبت از سالمندان در مراکز نگهداری آنها، تحت عنوان مراکز نگهداری سالمندان در دهه‌های اخیر شده است (جدیدی و همکاران، ۲۰۱۱). تغییراتی که در وضعیت جسمی و روانشناختی فرد سالمند ایجاد می‌شود ارتباط نزدیکی با مسائل محیطی، خانوادگی، بسترهای فیزیکی و اجتماعی زندگی، تجربه در سرای سالمندان و حتی منزل شخصی دارد (جدیدی و شهبازی، ۲۰۱۲-جدیدی و همکاران، ۲۰۱۱).

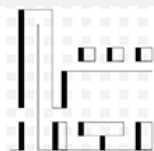
بر اساس آخرین آمار مرکز ایران در سال ۱۳۹۵ تعداد سالمندان کشورمان ۷ میلیون و ۴۵۰ هزار نفر است. و در سال ۲۰۵۰ میلادی یعنی حدود ۲۹ سال دیگر حدود ۳۰ درصد جمعیت کشورمان را سالمندان تشکیل خواهند داد (Mojnews, 2018).

امروزه پیشرفت‌های روزافزون بشریت در علوم پزشکی موجب کاهش مرگ و میر و افزایش امید به زندگی و از طرف دیگر پایین آمدن باروری در میان جمعیت، موجب افزایش جمعیت سالمندان در سراسر جهان شده است و این موضوع به یکی از پر اهمیت‌ترین و در عین حال از چالشی‌ترین محورهای بهداشت عمومی تبدیل گشته است (اردبیلی و میرسعیدی، ۲۰۱۵).

تغییر دیدگاه انسان در سنین بالا نسبت به زندگی، افزایش میزان اوقات فراغت، فاصله گرفتن از اجتماع و کاهش احساسات توانمندی و کارایی از جمله پیامدهایی است که سالمند در طی دوره میانسالی به سالمندی آنها را تجربه می‌کند (طلاییان، ۱۳۹۴). بر اثر این عوامل و نیز به دلیل تغییرات جسمی و روان شناختی، احساسات مشترک در میان قشر سالمند ایجاد می‌شود که می‌توان به برخی از آنها به شرح زیر اشاره کرد: احساس افسردگی- احساس بیکاری و بی‌په‌ودگی- کاهش اعتماد به نفس- فراموشی- احساس تنهایی.

تعلق خاطر به معنای علاقه و عشق به چیزی است و از نظر ابن‌خلدون معادل تعصب تعریف می‌شود. تعلق به مکان، ناشی از حس مکان، فراتر از آگاهی از استقرار در آن است و به پیوند فرد با مکان مربوط می‌شود. این حس باعث می‌شود فرد خود را جزئی از مکان بداند و تجربیاتش را در ذهن خود تصور کند. تعلق به مکان برای تداوم حضور انسان مهم است و تحت تأثیر عوامل فضا و انسان قرار دارد. ویژگی‌های کالبدی مانند فرم و رنگ نیز در شکل‌گیری این حس نقش دارند (ذکری و جمال زاده، ۲۰۱۹). همچنین از دیدگاه روانشناسی محیطی، انسان به تجربه حسی، عاطفی و معنوی خاصی در رابطه با محیط زندگی خود نیاز دارد که از طریق تعامل صمیمانه و همذات‌پنداری با آن تحقق می‌یابد. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که محیط تنها شامل عناصر فیزیکی نیست، بلکه پیام‌ها، معانی و رمزهایی دارد که افراد بر اساس نقش‌ها و انتظارات خود درک و قضاوت می‌کنند. این احساس عمومی که پس از ادراک محیط ایجاد می‌شود، حس مکان نامیده می‌شود و به هماهنگی فرد با محیط، استفاده بهینه از آن، و رضایت کاربران کمک می‌کند و در نهایت به احساس تعلق و تداوم حضور در محیط منجر می‌شود. (حسنی، ۱۴۰۲).

حس تعلق در محیط سالمندان نقش بسزایی در بهبود کیفیت زندگی آن‌ها دارد. این حس به دو بعد عینی و ذهنی تقسیم می‌شود. بعد عینی شامل عناصر فیزیکی و اجتماعی است که محیط را جذاب و مناسب می‌سازد، مانند امکانات تفریحی، فضاهای سبز، و خدمات اجتماعی. بعد ذهنی به احساسات و تجربیات فردی اشاره دارد که از ارتباطات اجتماعی و تعاملات مثبت ناشی می‌شود. سالمندانی که در محیط‌هایی با حس تعلق قوی زندگی می‌کنند، معمولاً از نظر روانشناختی و عاطفی وضعیت بهتری دارند و کیفیت زندگی آن‌ها بهبود می‌یابد (Allen, et al., 2021).

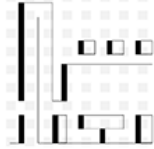

مرکزهای نگهداری سالمندان نه تنها به ارائه خدمات درمانی و مراقبتی می‌پردازند، بلکه با ایجاد فضایی اجتماعی، به سالمندان کمک می‌کنند تا از تنهایی و انزوای رهایی یابند و ارتباطات اجتماعی خود را حفظ کنند. در نهایت، توجه به کیفیت زندگی سالمندان و نیازهای آن‌ها، نیازمند رویکردی جامع و چندجانبه است که شامل همکاری بین نهادهای دولتی، اجتماعی و خانوادگی می‌شود.

با توجه به اهمیت توجه به سالمندان و نیازهای خاص آن‌ها، همچنین تمایل کمتر این گروه به زندگی در مراکز نگهداری سالمندان، این پژوهش به بررسی تأثیر حس تعلق به مکان بر کیفیت زندگی سالمندان از محیط مراکز نگهداری می‌پردازد. هدف این مطالعه تحلیل این موضوع است که چگونه حس تعلق به مکان می‌تواند بر کیفیت زندگی سالمندان در این مراکز تأثیرگذار باشد و به بهبود شرایط زندگی آن‌ها کمک کند.

۲- پیشینه پژوهش

در این بخش به بررسی مطالعاتی درخصوص اثرگذاری مؤلفه‌ی اثر بخش حس تعلق بر کیفیت محیط پرداخته شده است. در پژوهش ذکری و جمال زاده (۱۳۹۷) با عنوان "ارزیابی عوامل حس تعلق به مکان در بهبود کیفیت زندگی ساکنان خانه سالمندان" ادعان داشته اند که حس تعلق به مکان، ویژگیهای کالبدی نظیر (فرم، رنگ، اندازه، شکل، مقیاس و بافت)، عوامل ادراکی-شناختی و فعالیتهای اجتماعی نقش مهم و مؤثر بر کیفیت زندگی سالمندان را دارند (ذکری و جمال زاده، ۱۳۹۷). همچنین در مقاله حبیبی و همکاران (۱۳۹۷) با "تبیین حس تعلق به مکان و هویت در فضاهای شهری با تأکید بر بازارهای سنتی"، مدل مفهومی جهت ارزیابی فضاها درخصوص حس تعلق ارائه داده است. نتیجه حاصل نشان داد که حس تعلق مکان منجر به ایجاد محیط های با کیفیت می گردد و عوامل کالبدی، کارکردی، اجتماعی و ادراکی مهم ترین مولفه های شکل دهنده حس تعلق به مکان می باشد (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۷). در تحقیق جوان فروزنده و مطلبی (۱۳۹۰) با موضوع "مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل دهنده آن" نتایج پژوهش نشان می دهد حس تعلق از معیارهای ارزیابی محیط های با کیفیت بوده و در معماری و رشته های طراحی محیطی، ویژگی های کالبدی نظیر فرم (رنگ، اندازه، شکل، مقیاس) و روابط اجزاء کالبدی با تأمین و تأکید بر فعالیت های اجتماعی محیط، نقش مهم و مؤثر در شکل گیری حس تعلق دارد (جوان فروزنده و مطلبی، ۱۳۹۰). در یافته های مقاله هاشمی و همکاران (۱۴۰۳) با عنوان "بررسی تأثیر عوامل کالبدی بر ارتقاء بُعد عینی کیفیت زندگی در محیط های کالبدی سالمندان"، نتایج حاکی از آن است که بُعد عینی کیفیت زندگی در محیط های کالبدی سالمندان به شش مضمون اصلی شامل نفوذپذیری، تنوع محیطی، انعطاف پذیری، تناسبات بصری، حس تعلق، ایمنی و امنیت وابسته است (Hashemi et al, 2024). در پژوهشی دیگر در خصوص "ادراک فضایی در معماری بازار تاریخی ایران: تدوین اصول و معیارها (نمونه موردی بازار کاشان)" که توسط عباسی و همکاران (۱۳۹۴) انجام شد. بیان کرده اند که مؤلفه های کالبدی (هندسه، مالکیت، دسترسی، ابعاد)، مؤلفه های ادراکی (ابعاد، فضای سبز، رنگ، صدا و بو)، مؤلفه های معنایی (مذهبی، ارتباط با گذشته، روابط خانوادگی، روابط اجتماعی، هویت)، مؤلفه های کارکردی (زیرساخت، سرمایه و گرمایش، پارکینگ، موقعیت قرارگیری، اقتصادی) در پاسخگویی به نیازهای مختلف و این فرآیند ادراکی و حواس منجر به خلق معنی، حس مکان، حس تعلق و خاطره جمعی می شود (عباسی و همکاران، ۱۳۹۴). همچنین محققان در تحقیقی، به بررسی حس تعلق به واحدهای همسایگی و محله را بین زنان سالمند (۷۳ تا ۷۸ سال) مورد بررسی قرار داده اند. رضایت افراد نسبت به محله و حس تعلق به آن، منجر به بهبود وضعیت جسمانی و روانی ساکنین و کاهش استرس و افزایش فعالیت آنها میشود. در واقع هدف اصلی در این مقاله اثبات تأثیر حس تعلق به محله زندگی در سلامت فردی و اجتماعی زنان سالمند می باشد (Young, 2004). در پژوهش هرنندی و همکاران (۱۴۰۰) با موضوع "تدوین مدل نظری شهر دوستدار سالمند با استفاده از الگوی فراترکیب" بیان کرده اند که ابعاد حضورپذیری، امنیت، اجتماعات دوستدار سالمند و حس تعلق به عنوان ابعاد اصلی شهر دوستدار سالمند می باشند که با شاخص های تدقیق شده، چارچوب نظری پژوهش

را شکل می‌دهند و طبق مدل نظری این تحقیق سیاست‌گذاری شهر دوستدار سالمند بر مبنای دو رکن مکان و مشارکت محقق می‌گردد (هرندی و همکاران، ۱۴۰۰). در تحقیق حسینی و همکاران (۱۳۹۹) با عنوان "بررسی رابطه ادراک از محله با مشارکت اجتماعی سالمندان در شهر کرمان"، نتایج تحقیق نشان داد که اکثر سالمندان مورد مطالعه در شهر کرمان مشارکت اجتماعی متوسطی داشته‌اند. از بین تمام عوامل پیش‌بینی‌کننده مشارکت اجتماعی سالمندان، اعتماد، ادراک از امکانات محله، حس تعلق و سن موثرترین متغیرها شناخته شدند. با توجه به نقش مهم مشارکت اجتماعی در بهبود کیفیت زندگی سالمندان و ارتقای سلامتی، یافته‌های این تحقیق در راستای بهینه‌سازی شرایط زیست محله ای (شرایط اجتماعی و شرایط ساختاری و فیزیکی) سالمندان مورد توجه قرار گرفته است (حسینی و همکاران، ۱۳۹۹).

۳- چهارچوب نظری

بررسی نظریه‌های مختلف درباره کیفیت محیط کالبدی با شاخصه حس تعلق، به تحلیل شباهت‌ها و تفاوت‌های برداشت‌ها از کیفیت طراحی و معیارهای کلیدی برای یک طراحی "خوب" می‌پردازد. در این بخش، نظریه‌های مهم به‌طور مختصر و بر اساس زمان انتشار معرفی می‌شوند تا زمینه‌ساز شناسایی مؤلفه‌های اصلی کیفیت محیط کالبدی با شاخصه حس تعلق در بخش نتیجه‌گیری باشند.

نظریه ادوموند هوسرل ۱ بر اهمیت تجربیات عینی و ادراکات فضایی تأکید می‌کند و این که چگونه محیط‌های معماری می‌توانند حس تعلق را در افراد تقویت کنند. او معتقد است که فضاهای معماری باید به گونه‌ای طراحی شوند که احساسات و تجربیات مثبت را در افراد ایجاد کنند. لذا راهکار طراحی فضاهای باز و انعطاف‌پذیر که امکان تجربیات عینی و تعاملی را فراهم کند و همچنین استفاده از نور طبیعی و مواد طبیعی برای ایجاد حس آرامش و ارتباط با محیط را بیان کرده است. (Husserl, 1970).

نظریه ریم کولهااس ۲ به بررسی چگونگی تعامل انسان‌ها با محیط‌های معماری و تأثیر آن بر حس تعلق می‌پردازد. او می‌گوید که محیط‌ها باید فضایی را فراهم کنند که افراد بتوانند به راحتی با یکدیگر ارتباط برقرار کنند و حس تعلق پیدا کنند. پس ایجاد فضاهای عمومی متنوع و قابل دسترس که موجب تعاملات اجتماعی شود به گونه‌ای که طراحی محیط‌ها با تأکید بر کاربری‌های مختلف برای افزایش حس تعلق و ارتباط میان ساکنان باشد مدنظر دارد (Koolhaas, 1995).

نظریه ریچارد سرت ۳ به مطالعه ارتباط فضاها و حس تعلق افراد می‌پردازد و معتقد است که طراحی فضاهای عمومی می‌تواند به تقویت حس تعلق و جامعه‌پذیری کمک کند. بنابراین طراحی فضاهای عمومی با تأکید بر تعاملات اجتماعی و تسهیل ارتباطات میان افراد و ایجاد مسیرهای پیاده‌رو و فضاهای مشترک که افراد را به هم نزدیک کند و حس جامعه‌پذیری را تقویت نماید مدنظر گرفته است (Sennett, 1992).

1 Edmund Husserl

2 Rem Koolhaas

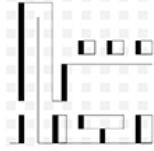
3 Richard Sennett

جدول ۱. تجزیه و تحلیل شاخص‌های کیفیت محیط و حس تعلق از منظر صاحب‌نظران (منبع: نگارندگان)

صاحب نظران	ماخذ و سال	شاخص‌های مؤثر بر کیفیت محیط
کنستانتین دوکسیادس	"معماری مرحله تحول"، ۱۹۶۳	پویایی، مقیاس انسانی، حس تعلق، کل‌نگری، تراکم مسکونی مناسب، بهبود شرایط آب و هوایی در مقیاس کوچک، صرفه‌جویی در کارکرد، نگهداری و تعمیر، صرفه‌جویی در به‌کار بردن فضا
ادوارد هال	بعد پنهان، "۱۹۶۶"	امنیت، نظارت اجتماعی، حس تعلق، درک فضایی، مقیاس انسانی، استفاده سازنده از گروه‌های قومی (سازگاری با فضا و احراز هویت)، حفظ ساختمان‌های مفید و ارزشمند در محله‌ها و توجه به آنها در نوسازی‌های شهری، حفظ فضاهای باز بزرگ بیرونی و در دسترس بودن آنها
دونالد اپلبارد	خیابان‌های زیست‌پذیر، "۱۹۸۱"	یک مکان تاریخی، فضاهای سبز، مکان بازی و یادگیری، توجه به واحد همسایگی، حس تعلق، همستان، محیط سالم و بهداشتی، حریم امن
یان بنتلی و همکاران	محیط‌های پاسخده، "۱۹۸۵"	نفوذپذیری، تنوع، خوانایی، انعطاف‌پذیری، انطباق فرم و عملکرد، تنوع محرک‌های حسی، حس تعلق
یان گل	"زندگی در میان ساختمان‌ها"، ۱۹۸۷	جذاب و سرزنده، حس تعلق، امنیت و وابستگی به جمع، آمد و شد آرام، آمیختگی کاربری‌ها، آمیختگی آمد و شد به شرط چیرگی پیاده، تجمع فعالیت‌ها، سه‌گروه فعالیت در فضای شهری: ضروری، انتخابی، اجتماعی
سوزان و هنری لنارد	"شهر زیست‌پذیر؛ مردم و مکان‌ها، اصول طراحی"، ۱۹۸۷	تماس چهره به چهره، خاطرات در کنار ساختمان‌های تاریخی، طراحی مناسب فضاهای نشستن، دسترسی پیاده به فضای شهری، ایفای نقش قلب شهر، زندگی اجتماعی در فضا، حس تعلق و محصوریت بصری، حس لذت از زمان حال، پیچیدگی و تنوع ساختمان‌ها
یان بنتلی	"طراحی شهری اکولوژیک"، ۱۹۹۰	نفوذپذیری، تنوع، خوانایی، انعطاف‌پذیری، انطباق فرم و عملکرد، تنوع محرک‌های حسی، حس تعلق، کارایی از نظر مصرف انرژی، پاکیزگی، حمایت و پشتیبانی از حیات
سوزان و هنری لنارد	"طراحی فضاهای شهری و زندگی اجتماعی"، ۱۹۹۳	تامین ایمنی، سهولت دسترسی، استفاده مرتب و دائمی، ایجاد حس تشخص و مناعت طبع، تقویت حس تعلق به جامعه با هویت، برانگیختن حس کنجکاوی و کاوش، برجای گذاشتن تجربه‌های به یاد ماندنی و ارزشمند، تسهیل فعالیت‌های مختلف، احساس بودن در خانه خود، تقویت ارتباط شخصی (ارتباط بصری، گفتاری و دیداری)

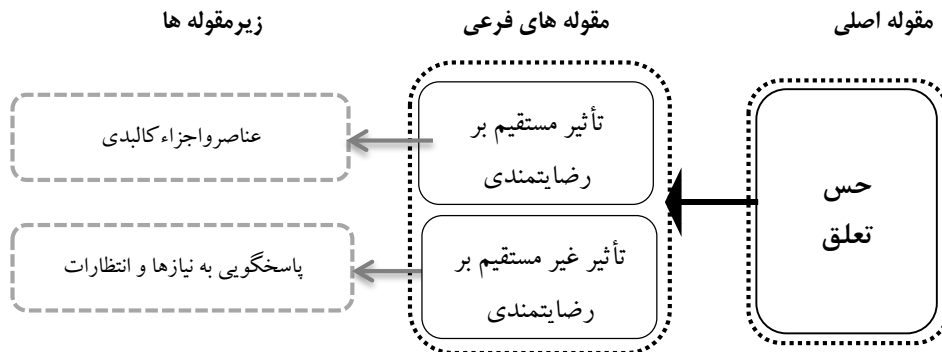
در ادامه روند پژوهش، داده‌های حاصل از مصاحبه‌های انجام شده از سالمندان در مرکز نگهداری سالمندان بررسی شده است. برای تحلیل کیفی، متون مصاحبه به روش استقرائی چندین بار مطالعه و نکات مهم به صورت دستی یادداشت برداری شده است. این نکات در جدول (۲) ارائه و نمونه‌هایی از مضامین هر پاراگراف به صورت عبارات خلاصه شده‌اند.

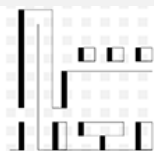
جدول ۲. استخراج مضامین از مصاحبه های کیفی (منبع: نگارندگان)

عبارت	کدهای اولیه
((زیاد رغبت ندارم خونه ی بچه هام بمونم... بهم میگن بیه، اما من میگم اینجا خونه منه دیگه نمی تونم ازش دور باشم اینجا راحتترم... شبا این کوه روبه رو از پنجره مبینم نور میندازن بهش حس خوبی داره ... از پنجره راهرو کوه مبینم این راستا را میام تا اتاق هفت که اتاق خودمه... باید شب این کوه ببینم و باخودم حرف بزنم تا خوابم بیره...))	تداعی، شناخت نسبت به فضا، پیوند با مکان، حس امنیت، عادت، حس تعلق، توجه دید به محیط بیرون
تناسبات بصری - خوانایی - ایمنی و امنیت - حس تعلق - نفوذپذیری ((اگر به مرکز رسیدگی درست بشه... پرسنل و مدیریت درست رفتار کنن... ترو تمیز باشه مرکز، مایه ی آبروداره... هر کی بیاد تو مرکز خوشش میاد...))	کدهای ثانویه ارتباط مدیریت و پرسنل، شأن مرکز، حس امنیت، زیبایی ظاهر
حس تعلق - ایمنی و امنیت ((من بیشتر آدمای را می شناسم... میدونم کی با کی دوسته، کی تو اتاق دو نفره یا چهار نفره هستش... حواسمون به یک دیگه هست... باهم حرف میزنیم... حال واحوال هما میپرسیم... کاری از دستمون بریاد برا هم می کنیم...))	کدهای ثانویه حمایت اجتماعی، شناخت از سایر افراد، پاسخگویی به نیازها، شناخت نسبت به طراحی و فضا
خوانایی - تناسبات بصری - حس تعلق	کدهای ثانویه

در این مرحله عناوین کدگذاری باز (مؤلفه اثر بخش حس تعلق بر کیفیت محیط) به صورت مقوله اصلی، مقوله های فرعی و زیر مقوله ها دسته بندی شده و در گروه یکسان از نظر مفاهیم مشترک به صورت شکل به تصویر کشیده شده است.

شکل ۱. کدگذاری محوری مصاحبه بر اساس مقوله اصلی حس تعلق (منبع: نگارندگان)

در روند ارزیابی مؤلفه اثر بخش حس تعلق بر کیفیت محیط، پس از کدگذاری محوری مقوله اصلی حس تعلق، حاصل از مصاحبه با سالمندان توسط پژوهشگر، در روند پژوهش به سنجش کدگذاری باز و محوری توسط خبرگان در دو مرحله پرداخته شده است. تا نتیجه دقیق و صحیح در خصوص دستیابی به مؤلفه های کالبدی مؤثر بر کیفیت محیط مراکز نگهداری سالمندان حاصل گردد. سرانجام مؤلفه حس تعلق حاصل از مصاحبه با سالمندان و سنجش مصاحبه ها توسط خبرگان که در مرکز نگهداری از آنان به صورت کار میدانی در بخش اول انجام گرفته شده است. با کار پیشته تجربی که از دیدگاه صاحب نظران پژوهش می باشد، هم خوانی دارد. و در نهایت فصل مشترک مؤلفه حاصل از کیفیت محیط با توجه به دیدگاه صاحب نظران، مصاحبه های انجام گرفته شده با سالمندان و سنجش مصاحبه ها توسط خبرگان، مؤلفه اثر بخش حس تعلق بر کیفیت محیط سالمندان حاصل شد.

۳- روش تحقیق

در این پژوهش، مؤلفه اثر بخش حس تعلق در دو بعد عینی و ذهنی بر ارتقاء کیفیت زندگی سالمندان در مراکز نگهداری از آن ها، مورد بررسی قرار گرفته است. به دلیل وسعت، مجموعه نیازمند تحقیقات جامع در زمینه های مختلف اجتماعی، جمعیتی، فرهنگی، اقتصادی، اقلیمی و ... می باشد. از شیوه های بررسی روانشناسی و جامعه شناسی سالمندان برای تکمیل اطلاعات استفاده شده است. با توجه به مقدمه پژوهش و ماهیت دغدغه پژوهشگر، طرح پژوهش روبه رو به نوعی کیفی و کمی (ترکیبی) است.

روش تحقیق پژوهش حاضر در بخش کیفی در دو مرحله اصلی انجام شده است. مرحله اول با استفاده از مطالعات نظری یا کتابخانه ای است. در مرحله دوم، پژوهشگر اقدام به مصاحبه بدون ساختار با سالمندان (شفاهی) در مرکز نگهداری انجام داده است. که با روش توصیفی-تحلیلی و کدگذاری باز و بسته و تحلیل مضمون، مؤلفه مشترک کالبدی اثر بخش بر ارتقاء کیفیت زندگی سالمندان استخراج شده است. همچنین روایی و پایایی این بخش با خبرگان مورد ارزیابی قرار گرفته است.

همچنین روش تحقیق پژوهش حاضر در بخش کمی به صورت مصاحبه ساختاریافته از طریق پرسشنامه با سالمندان در مرکز نگهداری سالمندان می باشد. لازم به ذکر است پرسشنامه براساس طیف لیکرت با مقیاس ۱ تا ۵ نمره گذاری شده و مورد استفاده قرار گرفت. و تحلیل داده های حاصل از پرسشنامه با نرم افزار SPSS می باشد. به کمک آزمون آلفای کرونباخ و تحلیل عاملی تأییدی روایی و پایایی پرسشنامه ها مورد ارزیابی قرار گرفته شده است. همچنین به منظور بررسی و مقایسه مؤلفه ها از آزمون t استیودنت استفاده شده است.

سرانجام برای تطبیق مؤلفه اثر بخش حس تعلق در دو بعد عینی و ذهنی بر کیفیت محیط مراکز نگهداری سالمندان با مدل تلفیقی کیفیت زندگی و نتگوت، جهت تأیید پذیری در خصوص تطبیق بیان شده از سه نفر خبره کمک گرفته شده است تا خبرگان نظرات خود را در مورد تطبیق ذکر شده اعلام کنند.

محدوده مورد مطالعه تحقیق

مرکز سالمندان صادقیه در شهر اصفهان در سال ۱۳۵۴ تأسیس شد و به عنوان دومین آسایشگاه بزرگ کشور شناخته می شود. این مرکز با هدف نگهداری شبانه روزی از سالمندان راه اندازی شده و خدمات متنوعی از جمله کلینیک های پزشکی، دندان پزشکی، فیزیوتراپی و مشاوره را ارائه می دهد. لازم به ذکر است که مرکز نگهداری سالمندان صادقیه تنها مرکز عمومی و خیریه ای در شهر اصفهان می باشد. که زمین این مجموعه از ابتدای ساخت باهدف محیط نگهداری سالمندان در شهر اصفهان تأسیس شد.

ساختمان‌های مرکز شامل دو بخش اصلی است:

۱. ساختمان اصلی: شامل سه طبقه با اتاق‌های اقامت، که طبقه اول مخصوص بانوان، طبقه سوم مخصوص آقایان و طبقه دوم برای سالمندان نیازمند مراقبت ویژه است.
 ۲. بخش ویژه صادقیه: سوئیت‌هایی برای سالمندان با محوطه‌ای شامل فضای سبز و امکانات ورزشی.
- این مرکز همچنین دارای فضایی برای ورزش، کتابخانه و خدمات رفاهی نظیر تأمین پوشاک و مواد ضدعفونی است. در حال حاضر، این مرکز میزبان ۱۲۷ سالمند آقا و ۲۵۲ سالمند خانم به همراه ۲۳ پرسنل است و در نزدیکی پارک جنگلی محمودآباد (اصفهان انتهای خیابان امام خمینی، فلکه دانشگاه صنعتی، حدفاصل خیابان‌های محمود آباد و امین آباد) واقع شده است. این مرکز به منظور توسعه بیشتر، در زمینی به مساحت ۱۰ هزار متر مربع اقدام به ساخت واحدهای جدید کرده است.

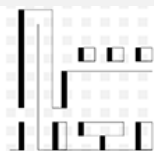

شکل ۲. تصاویری از موقعیت و محیط مرکز مورد مطالعه (منبع: نگارندگان)

۴- یافته‌های پژوهش

پس از تحلیل داده‌های عوامل کالبدی مؤثر بر ارتقاء کیفیت مرکز نگهداری با توجه به دیدگاه سالمندان و داده‌های نظری، یک مضمون اصلی با عنوان حس تعلق از دیدگاه بعد عینی و ذهنی مؤثر بر کیفیت زندگی سالمندان در محیط زندگیشان حاصل شده است. در جدول (۳) و جدول (۴) در ادامه هر یک از دیدگاه‌های حاصل در خصوص مؤلفه حس تعلق به تفصیل معرفی گردیده شده. همچنین تحلیل مؤلفه حس تعلق در محیط سالمندان براساس مدل تلفیقی ونتگوت در ادامه بیان شده است.

مؤلفه حس تعلق از دیدگاه بعد عینی و ذهنی به‌عنوان یک مفهوم اجتماعی و روان‌شناختی، شامل احساسات، تجربه‌ها و ارتباطات فرد با مکان‌ها، گروه‌ها و جوامع است. این حس می‌تواند به دو بعد عینی و ذهنی تقسیم شود. که هر کدام از ویژگی‌ها و تأثیرات خاص خود را دارند. که شامل شاخص‌های فرعی «تأثیر مستقیم بر رضایتمندی» و «تأثیر غیر مستقیم بر رضایتمندی» است. که این شاخص‌ها نیز دارای چندین عامل مؤثر است. لذا شاخص فرعی تأثیر مستقیم بر رضایتمندی شامل «عناصر و اجزاء کالبدی» می‌باشد. همچنین شاخص فرعی تأثیر غیر مستقیم بر رضایتمندی شامل «پاسخگویی به نیازها و انتظارات» می‌باشد. که در ادامه به تفکیک بیان شده است.

الف) حس تعلق بعد عینی

بعد عینی حس تعلق به جنبه‌های ملموس و قابل مشاهده این احساس اشاره دارد. این بعد شامل ویژگی‌های محیطی، اجتماعی و فرهنگی است که به طور مستقیم بر احساس تعلق افراد تأثیر می‌گذارد. به طور کلی شامل عوامل و ویژگی‌های: ۱) محیط فیزیکی: طراحی و ویژگی‌های مکان‌ها (مانند فضاهای عمومی، پارک‌ها و ساختمان‌ها) که می‌تواند احساس راحتی و امنیت را در افراد ایجاد کند. این عوامل شامل نور، رنگ، دسترسی و زیبایی‌شناسی است. ۲) نشانه‌های اجتماعی و فرهنگی: نمادها، پرچم‌ها، و سایر نشانه‌های هویتی که نمایانگر جامعه یا گروه خاصی هستند. این نشانه‌ها می‌توانند به افراد کمک کنند تا خود را به عنوان بخشی از یک کل بزرگتر احساس کنند. ۳) فعالیت‌های اجتماعی: مشارکت در رویدادها، جشن‌ها و فعالیت‌های گروهی که می‌تواند به تقویت ارتباطات اجتماعی و حس تعلق کمک کند. این فعالیت‌ها شامل ورزش‌های گروهی، جشن‌های محلی و دیگر تعاملات اجتماعی هستند. ۴) حمایت اجتماعی: وجود شبکه‌های اجتماعی و روابط مثبت که به فرد احساس امنیت و وابستگی می‌دهد. این حمایت می‌تواند از خانواده، دوستان و جامعه ناشی شود و به ایجاد احساس تعلق عمیق‌تر کمک کند.

جدول ۳. بارعاملی هریک از سوالات مؤلفه حس تعلق بعد عینی (منبع: نگارندگان)

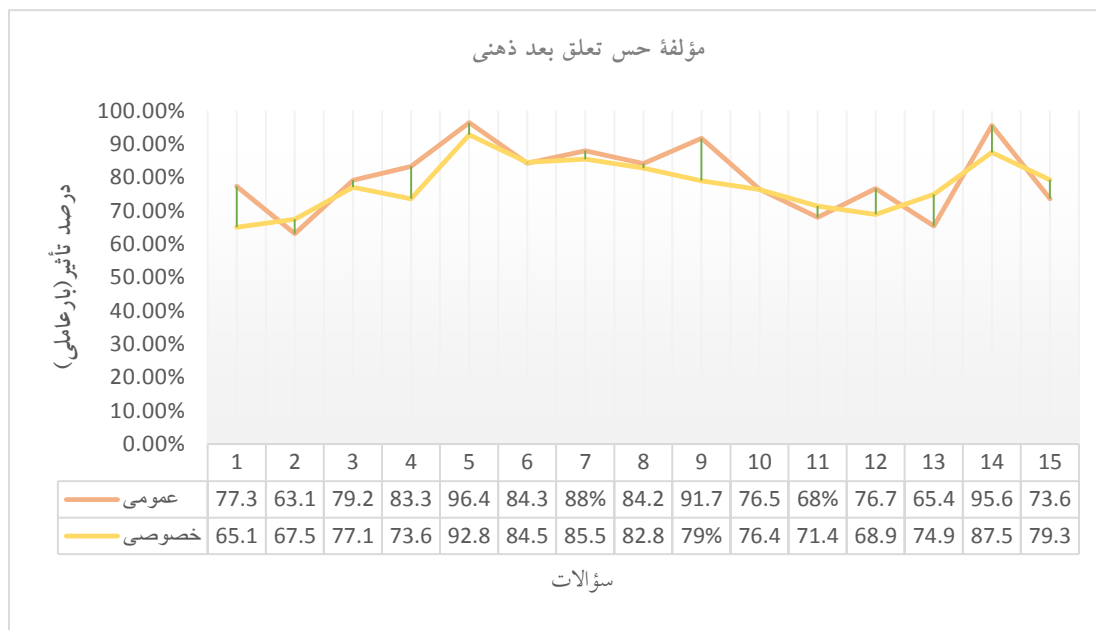
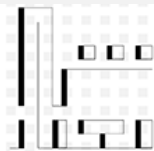
بارعاملی	سوالات	عوامل مؤثر	شاخص فرعی
۷۵۱.	آیا برای هریک از فضاهای داخلی مرکز نگهداری، فضای مناسب وجود دارد؟ (رفت و آمد، ورزش، گفت و گو با سایرین، استراحت، فضای سبز، محل تجمع و گردهمایی)	تأمین فضایی / سازمان دهی	عوامل کالبدی / رضایتمندی
۷۹۷.	با توجه به فرارگیری واحدهای اقامت، فاصله بین فضاهای داخلی دیگر را چگونه ارزیابی می‌کنید؟	فضایی / خوانایی /	(بعد عینی)
۹۶۶.	پیدا کردن راه در فضاهای داخلی مرکز نگهداری برای سالمندان تازه وارد آسان است؟	سلسله مراتب / حریم	
۸۷۵.	آیا مکانی در این مرکز نگهداری وجود دارد که در آن بدون مزاحمت دیگران بتوانید بنشینید (مانند فضای تراس، حیاط خصوصی واحداقامت و...)?		
۸۴۶.	آیا ورود افراد غریبه در این مرکز نگهداری به واحدهای اقامت خصوصی سالمندان امکان پذیر نیست؟		
۸۲۷.	آیا برای هر چند اتاق اقامت به صورت مستقل فضای مناسب برای سرویس بهداشتی و حمام فراهم شده است (دارای ریل های دستی و تاشونده می باشد)?		
۸۲۸.	آیا در این مرکز نگهداری، نشانه و نمادهایی از گذشته وجود دارد؟		
۸۲۲.	آیا شکل و شمایل کلی فضاهای داخلی مرکز نگهداری برایتان جذاب هست؟		
۸۶۹.	آیا کفپوش مرکز نگهداری وضعیت مناسبی دارد؟		
۷۹۵.	آیا تنوع و فرم مبلمان مرکز نگهداری وضعیت مطلوبی دارد؟		

ب) حس تعلق بعد ذهنی

بعد ذهنی حس تعلق به تجربیات، احساسات و تفکرات فردی مربوط می‌شود. این بعد شامل ادراکات و احساسات عاطفی است که افراد نسبت به خود و محیط خود دارند. که شامل عوامل و ویژگی‌های: ۱) احساس هویت: چگونگی درک فرد از خود به عنوان بخشی از یک گروه یا مکان خاص. این احساس هویت می‌تواند بر اساس ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی و تاریخی شکل بگیرد. ۲) عواطف و احساسات: احساس رضایت، خوشحالی، و حتی تنهایی که می‌تواند از تعلق به یک مکان یا گروه ناشی شود. این احساسات می‌توانند بر کیفیت زندگی و رفاه روانی فرد تأثیر بگذارند. ۳) تجربیات شخصی: تجربیات گذشته و تأثیر آن‌ها بر نحوه ارتباط فرد با محیط و دیگران. این تجربیات شامل خاطرات مثبت یا منفی از مکان‌ها و گروه‌ها هستند که می‌توانند حس تعلق را تقویت یا تضعیف کنند. ۴) نیازهای روانشناختی: نیاز به پذیرش، امنیت و ارتباط که بر حس تعلق تأثیر می‌گذارد. این نیازها می‌توانند به عنوان محرک‌های اصلی برای ایجاد حس تعلق عمل کنند.

جدول ۴. بارعاملی هریک از سوالات مؤلفه حس تعلق بعد ذهنی (منبع: نگارندگان)

بارعاملی	سوالات	عوامل مؤثر	شاخص های فرعی
۷۷۳.	آیا سالمندان مرکز نگهداری رفتار دوستانه و همکاری خوبی با هم دارند؟	حس همکاری، رفتار دوستانه	
۶۳۱.	آیا سالمندان مرکز نگهداری را متناسب با شخصیت خود می بینید؟	متناسب بودن با شخصیت فرد	
۷۹۲.	آیا خاطره انگیزی هایی در این مرکز نگهداری برای شما وجود دارد؟	تداعی خاطرات	رضایتمندی (فردی/اجتماعی)
۸۳۳.	اگر شما را از این مرکز نگهداری دور یا جابه جا کنند و یا زمانی که درسفر هستید، برای این مرکز نگهداری دلنگ می شوید؟	دل بستگی به مکان	
۹۶۴.	آیا شما در این مرکز نگهداری احساس ثبات و آرامش می کنید؟	آرامش	
۸۴۳.	آیا شما در این مرکز نگهداری احساس امنیت می کنید؟	امنیت ذهنی	
۸۸۰.	آیا برای کسی در شرایط شما این مرکز نگهداری مکانی مطلوبی برای زندگی است؟	مطلوبیت	
۸۴۲.	آیا شما زندگی در این مرکز نگهداری را به مراکز نگهداری دیگر ترجیح داده و به دیگران پیشنهاد می دهید؟	ترجیح دادن، پیشنهاد به دیگران	رضایتمندی (نیازها و انتظارات)
۰،۹۱۷.	آیا نظافت مرکز نگهداری در حد مطلوب است (از نظافت هریک از فضاهای داخلی: راهروها، واحد اقامت و...چه میزان رضایت دارید)؟	نظافت	
۰،۷۶۵.	از نگهداری هریک از فضاهای داخلی(راهروها، محل نشستن و...)چه میزان رضایت دارید؟	نگهداری	
۰،۶۸۰.	آیا زباله ها به موقع جمع آوری می شود؟	جمع آوری به موقع زباله ها	
۷۶۷.	آیا کیفیت خدمات در مرکز نگهداری رضایت بخش است؟	کیفیت خدمات	
۶۵۴.	آیا ارتباط مدیریت و پرسنل با سالمندان مناسب است؟	ارتباط مدیریت و پرسنل با سالمند	رضایتمندی (عملکردی-مدیریتی)
۹۵۶.	تا چه میزان برهمة قسمت های مرکز نگهداری خصوصاً مسیرهای ورودی نظارت وجود دارد؟	اجرای قوانین	
۷۳۶.	آیا قوانین مرکز نگهداری به خوبی اجرا می شود؟	اجرای قوانین	

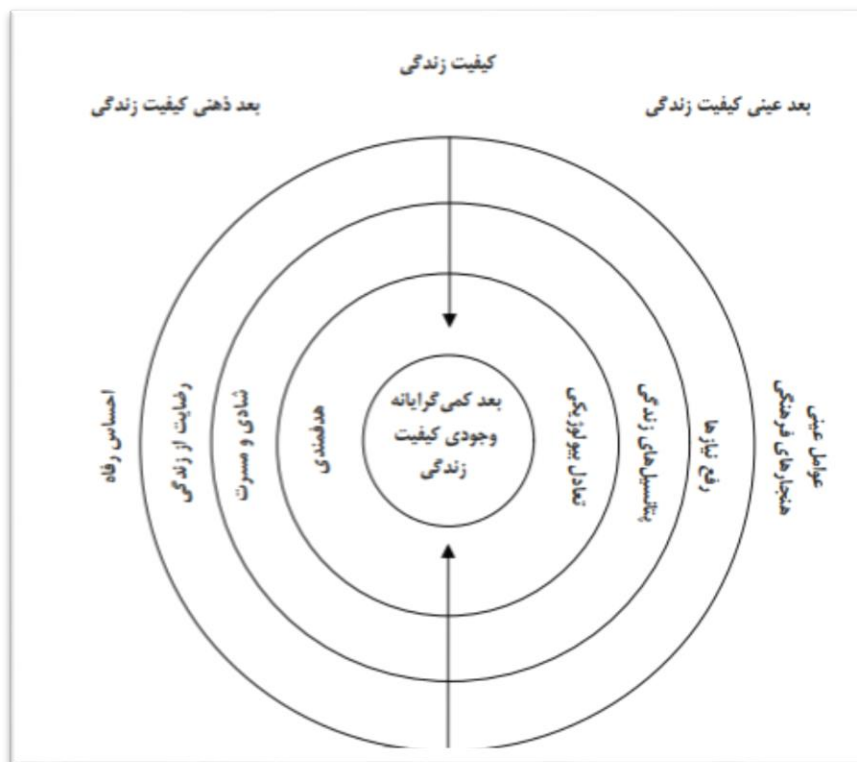

شکل ۴. نمودار بالاترین اختلاف سؤالات مؤلفه حس تعلق بعد ذهنی (منبع: نگارندگان)

حس تعلق یک پدیده چندبعدی است که شامل ابعاد عینی و ذهنی می‌شود. بعد عینی به ویژگی‌های قابل مشاهده و ملموس مرتبط است، در حالی که بعد ذهنی به تجربیات و احساسات فردی اشاره دارد. این دو بعد به‌طور متقابل بر یکدیگر تأثیر می‌گذارند و در شکل‌گیری حس تعلق کلی فرد نقش دارند. درک این ابعاد می‌تواند به بهبود کیفیت زندگی اجتماعی و فردی افراد سالمند کمک کند.

تحلیل حس تعلق در محیط سالمندان براساس مدل تلفیقی و نتگوت

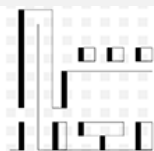
دسته بندی موضوعی مؤلفه حس تعلق از دیدگاه بعد ذهنی و عینی در محیط کالبدی مرکز نگهداری سالمندان براساس مدل تلفیقی کیفیت زندگی و نتگوت در سه دسته موضوعی، شامل: بُعد ذهنی (با عناوین: احساس رفاه، رضایت از زندگی، شادی و مسرت و همدفمندی)، بُعد عینی (با عناوین: هنجارهای فرهنگی، رفع نیازها، پتانسیل‌های زندگی و تعادل بیولوژیکی) و بُعد عینی و ذهنی (بعد کمی گرایانه وجودی) کیفیت زندگی مطابق شکل (۵) انجام گرفته شده است. براساس مدل بیان شده کیفیت زندگی، شامل سه بعد اساسی ذهنی، عینی، بعد وجودی یا هستی‌گرایانه است که هر یک در تعامل با دیگری است. بعد ذهنی کیفیت زندگی نشان دهنده چگونگی ارزیابی و احساس فرد در مورد زندگی است. در این بعد هر فرد چگونه زیستن خود و احساسش از زندگی را ارزیابی می‌کند. در بعد وجودی یا هستی‌گرایانه، چگونه خوب بودن زندگی هر فرد در سطحی عمیق تر بیان می‌شود. این بعد تناسب و توازن فردی را در سطحی عمیق تر منعکس می‌کند و در بعد عینی کیفیت زندگی این واقعیت که زندگی فرد چگونه به وسیله جهان خارج و محیط‌های اطراف درک و تفسیر می‌شود، تبیین می‌گردد. این ابعاد دارای همپوشانی هستند.

شکل ۵. مدل تلفیقی کیفیت زندگی و نتگوت (مدل مورد استفاده در پژوهش) -
(ventegodt & Jovvz, 2003)

تأثیر حس تعلق محیط بر هنجارهای فرهنگی در کیفیت زندگی

طبق بررسی‌های انجام گرفته شده در خصوص یافته‌های پژوهش و طبق شکل (۵)، چنین به نظر می‌رسد که بر بُعد عینی کیفیت زندگی در خصوص موارد هنجارهای فرهنگی، مؤلفه حس تعلق در هنجارهای فرهنگی سالمندان تأثیرگذار و کمک‌کننده می‌باشد. عواملی که برای نشان دادن کیفیت عینی زندگی انتخاب می‌شوند، ارتباط نزدیکی با فرهنگی دارند که در آن زندگی می‌شود. در دانمارک، اکثر مردم بر این باورند که دو فرزند برای داشتن حداکثر کیفیت زندگی کافی است. به نظر می‌رسد فرهنگ دیگری فکر می‌کند که دو یاسه نفر کافی نیست. بنابراین کیفیت عینی زندگی بسیار منعکس‌کننده توانایی برای انطباق با فرهنگی است که در آن زندگی می‌شود. چنین به نظر می‌رسد با توجه به عوامل کالبدی کیفیت محیط در مؤلفه حس تعلق از لحاظ بُعد عینی و ذهنی (با عوامل مؤثر: تأمین فضایی، سازمان دهی فضایی، خوانایی، سلسله مراتب و حریم/احساسات فردی - اجتماعی/نیازها و انتظارات/عملکردی - مدیریتی) برای ارتقاء کیفیت زندگی در خصوص هنجارهای فرهنگی سالمندان در مراکز نگهداری از سالمندان حائز اهمیت می‌باشد. بنابراین فرهنگ تا حدودی سطحی است، زیرا مستلزم هیچ تأمل یا تأمل عمیقی در مورد ماهیت آن نیست. درجه انطباق با هنجارهای فرهنگ به طور سطحی مترادف با مفهوم رفاه است.

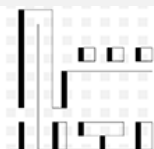

تأثیر حس تعلق محیط بر پتانسیل های زندگی در کیفیت زندگی

طبق بررسی های انجام گرفته شده در خصوص یافته های پژوهش و طبق شکل (۵)، چنین به نظر می رسد که بر بُعد عینی کیفیت زندگی در خصوص آیتم پتانسیل های زندگی، مؤلفه حس تعلق بر پتانسیل های زندگی سالمندان تأثیرگذار و کمک کننده می باشد. انسان ها در حال رشد دائمی هستند. در طول زندگی، باید آشکار شوند و اطلاعات محیط را درک کنند. همانطور که یک تخمه آفتابگردان از پتانسیل خود برای تبدیل شدن به یک گل آفتابگردان با گل و برگ استفاده می کند، انسان ها نیز از ذخیره پتانسیل برای فعالیت های خلاقانه، روابط اجتماعی خوب، یک شغل معنادار و تشکیل خانواده و... استفاده می کنند. و زندگی خود را کامل می کنند. در مسیر تحقق پتانسیل های زندگی خود، همه انسان ها در سطوح مختلفی با محیط واقعی پیوند دارند. که درجه بندی ارتباط و پیوند انسان با محیط واقعی و کالبدی، بستگی به عوامل مؤثر محیطی دارد. پس توجه به عوامل مؤثر محیط کالبدی بر کیفیت زندگی انسان ها تأثیرگذار می باشد. لذا چنین به نظر می رسد با توجه به عوامل کیفیت محیط در مؤلفه حس تعلق از لحاظ بُعد عینی و ذهنی (با عوامل مؤثر: تأمین فضایی، سازمان دهی فضایی، خوانایی، سلسله مراتب و حریم/احساسات فردی- اجتماعی/نیازها و انتظارات/عملکردی-مدیریتی) برای تحقق پتانسیل های زندگی سالمندان در مراکز نگهداری از سالمندان حائز اهمیت می باشد. که در نهایت درک پتانسیل زندگی به یک مفهوم کلیدی در کیفیت زندگی تبدیل می شود.

تأثیر حس تعلق محیط بر رضایت از زندگی در کیفیت زندگی

طبق بررسی های انجام گرفته شده در خصوص یافته های پژوهش و طبق شکل (۵)، چنین به نظر می رسد که بر بُعد ذهنی کیفیت زندگی در خصوص آیتم رضایت از زندگی، مؤلفه حس تعلق در رضایت از زندگی سالمندان تأثیرگذار و کمک کننده می باشد. رضایت ذهنی از زندگی یعنی این که شخص تا چه میزان احساس می کند دارای زندگی خوبی است. هر فرد مشخصاً چگونگی دید خود از اشیاء، احساسات و عقایدش را مورد ارزیابی قرار می دهد. این که آیا شخص از زندگی خود راضی و خشنود است، جنبه هایی هستند که کیفیت ذهنی زندگی را منعکس می کنند. وقتی از سالمندان پرسیده می شود که آیا از زندگی راضی هستند یا خیر، اغلب می گویند که چیزی یا چیز دیگری نادرست است. سالمندان معمولاً کمتر از آن چیزی که وضعیت رفاه آنها نشان می دهد از زندگی راضی هستند. سالمندان تمایل دارند احساس خوبی داشته باشند. در نگاه به گذشته، همیشه چیزی برای نارضایتی یا ناراضی بودن وجود دارد. رضایت داشتن از زندگی به معنای آن است که احساس شود زندگی در همان جریان است که باید باشد. یعنی این که زندگی یک شخص چگونه توسط محیط خارج درک می شود. این دیدگاه تحت تأثیر فرهنگی که مردم در آن زندگی می کنند، قرار دارد. زمانی که انتظارات، نیازها و خواسته های سالمند با توجه به عوامل کالبدی کیفیت محیط پاسخ داده شود، رضایت و به دنبال آن ارتقاء کیفیت زندگی سالمندان را در پی دارد. لذا چنین به نظر می رسد در مؤلفه حس تعلق از لحاظ بُعد عینی و ذهنی (با عوامل مؤثر: تأمین فضایی، سازمان دهی فضایی، خوانایی، سلسله مراتب و حریم/احساسات فردی- اجتماعی/نیازها و انتظارات/عملکردی-مدیریتی) در محیط کالبدی زندگی سالمندان در مراکز نگهداری رضایت بخش و حائز اهمیت می باشد. پس رضایت یک حالت ذهنی است. این تقارن و همخوانی می تواند به دو صورت ایجاد شود: سعی کند دنیای بیرونی و محیط را طوری تغییر داده شود که با رویاهای سالمندان مطابقت داشته باشد یا رویاهای سالمندان را به دلیل غیرواقعی بودن رها شود و آنها را با جهان، آنگونه که هست تطبیق دهد و در نتیجه بین آنها هماهنگی ایجاد شود. با این حال، این دو استراتژی زندگی، زندگی های کاملاً متفاوتی را ایجاد می کنند: یک زندگی با رویاهای سالمند روبرو می شود و زندگی دیگر در تسلیم شدن است اما زندگی در هر دو حالت رضایت بخش خواهد بود. پس در این فرآیند با توجه به روند پژوهش سعی شده است رضایت سالمندان با توجه به

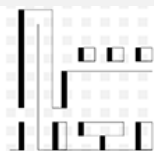
عوامل کالبدی محیط در مراکز نگهداری، به گونه ای که دنیای بیرونی و محیط را طوری تغییر داده شود که با رویاهای سالمندان مطابقت داشته باشد مورد اهمیت واقع شود.

تأثیر حس تعلق محیط بر شادی و مسرت در کیفیت زندگی

طبق بررسی های انجام گرفته شده در خصوص یافته های پژوهش و طبق شکل (۵)، چنین به نظر می رسد که بر بُعد ذهنی کیفیت زندگی در خصوص آیتم شادی و مسرت، مؤلفه حس تعلق در شادی و مسرت سالمندان تأثیرگذار و کمک کننده می باشد. شادی و مسرت یک احساس عمیق و انتزاعی است که فراتر از سرزندگی و خرسندی است و به سختی به دست می آید. این احساس به شدت خاصی از تجربه مربوط می شود و با طبیعت انسان پیوند دارد. با این حال، برخی افراد معتقدند که شادی بیشتر به سازگاری با فرهنگ و عوامل محیطی وابسته است. و در پی آن بر ارتقاء کیفیت زندگی تأثیر می گذارد. لذا که چنین به نظر می رسد در مؤلفه حس تعلق از لحاظ بُعد عینی و ذهنی (با عوامل مؤثر: تأمین فضایی، سازمان دهی فضایی، خوانایی، سلسله مراتب و حریم/احساسات فردی- اجتماعی/نیازها و انتظارات/عملکردی- مدیریتی) در محیط زندگی سالمندان در مراکز نگهداری برای شادی و مسرت سالمندان حائز اهمیت می باشد. پس شادی در سالمندان حالتی عمیق و متعادل است که به سرخوشی و شیرینی زندگی مربوط می شود.

تأثیر حس تعلق محیط بر هدفمندی (معنا در زندگی) در کیفیت زندگی

طبق بررسی های انجام گرفته شده در خصوص یافته های پژوهش و طبق شکل (۵)، چنین به نظر می رسد که بر بُعد ذهنی کیفیت زندگی در خصوص آیتم هدفمندی (معنا در زندگی)، مؤلفه حس تعلق بُعد ذهنی در هدفمندی (معنا در زندگی) سالمندان تأثیرگذار و کمک کننده می باشد. معنا در زندگی یک مفهوم بسیار مهم است و به ندرت مورد استفاده قرار می گیرد. ما فقط با صمیمی ترین دوستان و اقواممان از معنای زندگی صحبت می کنیم، البته اگر اصلاً صحبت کنیم. افرادی که به دنبال معنای زندگی هستند، اغلب در موقعیت گنج کننده ای قرار می گیرند، جایی که ارزش تمام جنبه های زندگی کاملاً متفاوت دیده می شود. توجه به سؤالاتی که در مورد معنای زندگی از سالمندان در مراکز نگهداری پرسیده شده است، شامل: آیا روابط با دوستانتان به اندازه ای که باید معنادار باشد، هست؟ آیا در زندگی کارهای درستی انجام داده اید؟ آیا شغل مناسب داشته اید؟ آیا از استعدادها در راه درست استفاده کرده اید؟ آیا باورهای شما در زندگی واقعاً درست بوده است؟ می توان برای رسیدن به هدف این آیتم کمک کننده باشد. حال در جستجوی معنی در زندگی مستلزم پذیرش بی معنا و معنادار بودن زندگی و تعهد نسبت به خود برای جبران آنچه بی معنا است، می باشد. به این ترتیب، مسئله معنای زندگی عمیقاً شخصی می شود و تعداد کمی از سالمندان تلاش می کنند به آن پاسخ دهند زیرا با این کار امنیت خود را در زندگی روزمره به خطر می اندازند. مشکل داشتن معنا در زندگی این است که می توان آن را از دست داد. یکی از راه های بیان آن این است که آنها در خود گم می شوند. آنها مطابق با عمیق ترین خود زندگی نمی کنند. در اعماق وجود زندگی، احساس پوچی می کنند شاید نمی خواهند صبح بیدار شوند. یا ممکن است به خودکشی فکر کنند. حال در مورد معنای زندگی که موضوع دین کلاسیک است و ادیان جهانی نظریه هایی درباره معنای زندگی داده اند. که به عنوان مثال، هدف کلاسیک هندوئیسم دستیابی به تجربه وحدت با جهان، تات توام آسی- (تو آن هستی) و بالاترین معنای زندگی است. در بودیسم، بالاترین هدف پوچی یا نیروانا است که بر یکی بودن با عمیق ترین معنای جهان متمرکز است. در بسیاری از قبایل بومی آمریکا هدف نهایی خود را یافتن تمامیت خود می دانند. اعماق وجود انسان، فاصله بین سطح و لایه های عمیق تر، فضای زیادی را برای آنچه افراد دروغ می گویند، باقی می گذارد. آنها عمق وجود انسان را پنهان می کنند. در فرهنگ ما مجموعاً یکسری دروغ های زندگی افراد دارند که معنای زندگی را در عمیق ترین معنای آن نهی و منع می کنند. همچنین یک نظریه کلی برای معنای زندگی، نظریه

رسالت زندگی است. با توجه به موارد بیان شده، چنین به نظر می‌رسد در مؤلفه حس تعلق از لحاظ بُعد ذهنی (با عوامل مؤثر: احساسات فردی- اجتماعی/ نیازها و انتظارات/ عملکردی- مدیریتی) در محیط زندگی سالمندان در مراکز نگهداری برای معنا در زندگی سالمندان حائز اهمیت می‌باشد. که در مورد هدفمندی، باید اذعان کرد که پرسشهایی محدود در این زمینه با توجه به عوامل کالبدی کیفیت محیط بر ارتقاء کیفیت زندگی مطرح بوده اند، زیرا درک معنای دقیق زندگی تا حدود زیادی بستگی به وضعیت انسان دارد وعده کمی از سالمندان به این گونه پرسشها پاسخ می دهند.

۵- نتیجه گیری

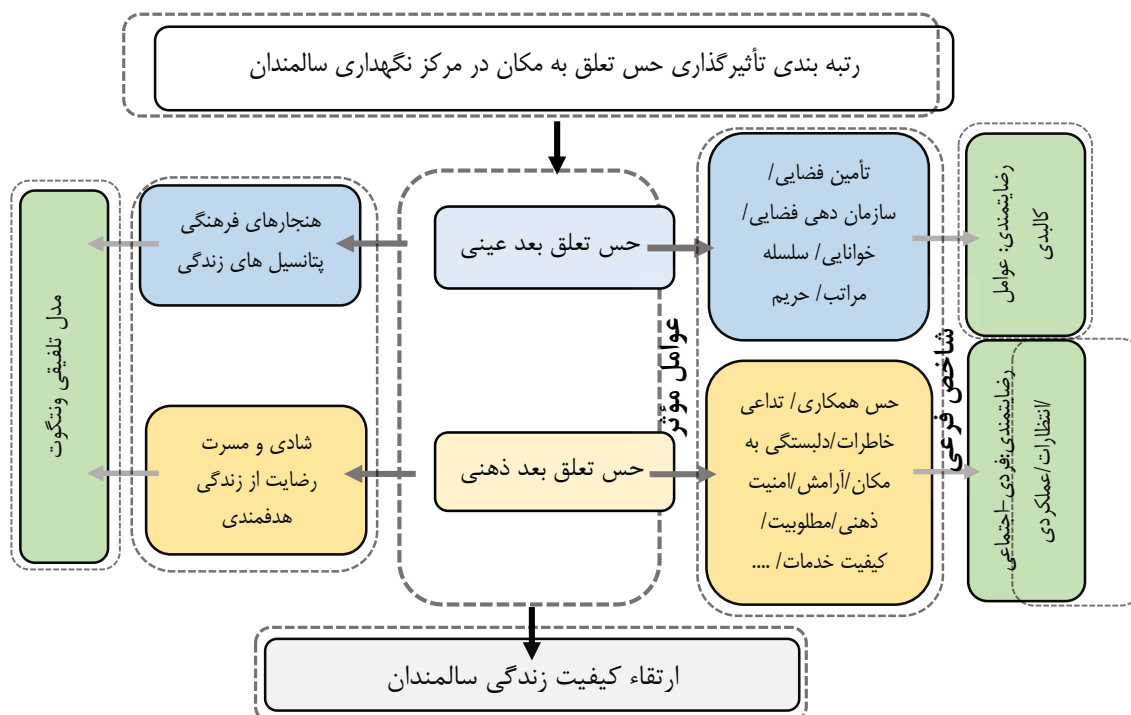
با توجه به تحلیل یافته های حاصل شده، ترتیب اولویت بندی مؤلفه اثر بخش حس تعلق از دیدگاه بعد عینی و بعد ذهنی بر ارتقاء کیفیت زندگی سالمندان براساس مدل تلفیقی کیفیت زندگی و نتگوت بیان می شود.

در خصوص مؤلفه حس تعلق بعد عینی با توجه به یافته های حاصل شده جزء اولویت اول تأثیرگذاری در مرکز نگهداری سالمندان با ۹۶٫۶٪ می باشد. همچنین براساس مدل تلفیقی کیفیت زندگی و نتگوت بر هنجارهای فرهنگی و پتانسیل های زندگی سالمندان تأثیر گذار می باشد. پیرامون مؤلفه حس تعلق بعد ذهنی با توجه به یافته های حاصل شده جزء اولویت دوم تأثیرگذاری در مرکز نگهداری سالمندان با ۹۶٫۴٪ می باشد. همچنین براساس مدل تلفیقی کیفیت زندگی و نتگوت بر شادی و مسرت، رضایت از زندگی و هدفمندی سالمندان تأثیر گذار می باشد.

در سؤالات مؤلفه اثر بخش حس تعلق از دیدگاه بعد عینی بر کیفیت محیط در مرکز نگهداری سالمندان، بارعاملی هریک از سؤالات بیان کننده آن است که مؤلفه حس تعلق از دیدگاه بعد عینی با بیشتر از ۵۰ درصد اثر تبیین شده است. و نشان دهنده آن است که کلیه سؤالات در ارزیابی این مؤلفه موثر بوده و همبستگی مناسبی با این مؤلفه دارند. لذا توجه به تأمین فضا برای کاربری های متنوع در فضای داخلی مرکز، از جمله: فضای ورزش، گفت وگو با سایرین، استراحت، فضای سبز، محل تجمع و گردهمایی، همچنین توجه به قرارگیری واحدهای اقامت، فاصله بین فضاهای داخلی با در نظر گرفتن عامل مؤثر سازمان دهی فضایی، اهمیت دادن به خوانایی با در نظر گرفتن دسترسی آسان برای سالمندان تازه وارد در فضاهای داخلی مرکز، در نظر گرفتن حریم فضایی و ایجاد فضاهایی که سالمند بدون مزاحمت دیگران بتوانند بنشینند (مانند: فضای تراس، حیاط خصوصی واحداقامت و...)، توجه به سلسله مراتب در خصوص کنترل ورود افراد غریبه به واحدهای اقامت خصوصی سالمندان، تأمین فضایی در پیش بینی کردن فضای مناسب برای سرویس بهداشتی و حمام برای هر چند اتاق اقامت به صورت مستقل با توجه به شرایط فیزیولوژیکی سالمندان، لحاظ کردن نشانه و نمادهایی از گذشته در خصوص خوانایی فضاها مانند: در نظر گرفتن پنجره های ارسی، تابلو هایی از حرم ائمه معصوم(ع)، پرچم هایی از نام ائمه معصوم(ع) و...، که در نهایت رضایتمندی کلی سالمندان از شکل و شمایل فضاهای داخلی مرکز نگهداری را به همراه دارد. برای سالمندان دارای اهمیت است.

همچنین در سؤالات مؤلفه اثر بخش حس تعلق از دیدگاه بعد ذهنی بر کیفیت محیط در مرکز نگهداری سالمندان، بارعاملی هریک از سؤالات بیان کننده آن است که مؤلفه حس تعلق از دیدگاه بعد عینی با بیشتر از ۵۰ درصد اثر تبیین شده است. و نشان دهنده آن است که کلیه سؤالات در ارزیابی این مؤلفه موثر بوده و همبستگی مناسبی با این مؤلفه دارند. لذا توجه به: ۱- رضایتمندی(فردی/ اجتماعی) از لحاظ: متناسب بودن سالمندان مرکز نگهداری با شخصیت فرد سالمند، تداعی خاطرات در مرکز نگهداری از جمله جشن ها، مراسمات و...، دریافت حس آرامش و امنیت ذهنی از محیط مرکز با توجه به طراحی و معماری فضاها متناسب با نیازهای سالمندان، ۲- رضایتمندی(نیازها و انتظارات) از لحاظ اینکه منجر شده مرکز نگهداری مکانی مطلوبی برای زندگی سالمند شود و زندگی در مرکز نگهداری را به مراکز دیگر ترجیح داده و به دیگران پیشنهاد دهد مانند: توجه به وعده های اصلی و میانی، شستشوی ملافه ها، پتوها و لباس ها و...، ۳- رضایتمندی(عملکردی-مدیریتی) از لحاظ: رضایت از

نگهداری هریک از فضاهای داخلی، جمع آوری به موقع زباله ها، رضایت از کیفیت کلی خدمات، رضایت از ارتباط مدیریت و پرسنل با سالمند، رضایت از اجرای قوانین در خصوص ورود افراد غریبه، سیگار کشیدن سالمندان مرد و... برای سالمندان دارای حائز اهمیت است.

شکل ۶. رتبه بندی تأثیرگذاری ابعاد حس تعلق به مکان در مرکز نگهداری بر ارتقاء کیفیت زندگی سالمندان

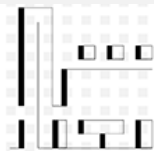
(منبع: نگارندگان)

سپاسگذاری

مقاله حاضر بخشی از پژوهش انجام شده با کد اخلاق به شناسه IR.IAU.KHUISF.REC.1402.235 برای رساله دکتری تخصصی است. پژوهشگران همچنین از کارکنان و سالمندان مرکز نگهداری سالمندان در شهر اصفهان صمیمانه تشکر و قدردانی می کنند.

فهرست منابع

- افتخار اردبیلی ح، میرسعیدی ز. ۱۳۹۳. بررسی کیفیت زندگی و متغیرهای دموگرافیک موثر بر آن در سالمندان تحت پوشش مرکز بهداشت جنوب تهران در سال ۱۳۸۹. مجله سالمندی ایران، ۹(۴): ۲۶۸-۲۷۷.
- جوان فروزنده، ع و مطلبی، ق. (۱۳۹۰). مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل دهنده آن. هویت شهر، ۵(۸)، ۲۷-۳۷.

- حیبی، د، حیبی، د، کسالیای، ا، گرجی پور، ف، توکلی، م، ۱۳۹۷ تبیین حس تعلق به مکان هویت در فضاهای شهری با تأکید بر بازارهای سنتی. نشریه تخصصی معماری شناسی: ۳، ۸-۱.
- حسینی میانرودی، ن. ۱۴۰۲. رویکرد ادراک حسی محیط و میزان اثر گذاری آن در ایجاد حس تعلق، حس مکان و دل بستگی مکانی. کنفرانس ملی شهرسازی و معماری دانش بنیان. SID. <https://sid.ir/paper/1082904/fa>
- حسینی محمدآبادی، م، گروسی س و بوستانی د. (۱۳۹۹). بررسی رابطه ادراک از محله با مشارکت اجتماعی سالمندان در شهر کرمان در سال ۱۳۹۸. سالمند شناسی، ۵(۳)، ۴۳-۵۳.
- حیدری، م، شهبازی س. ۱۳۹۱. بررسی تأثیر برنامه آموزشی خود مراقبتی بر کیفیت زندگی سالمندان. مجله پرستاری ایران، ۲۵ (۷۵): ۱-۸.
- جدیدی ع، فراهانی نیا، م، جان محمدی س، حقانی ح. ۱۳۹۴. کیفیت زندگی سالمندان مقیم آسایشگاه. فصلنامه پرستاری سالمندان، ۲(۱): ۹-۱۸.
- ذکری ع جمالزاده. ۲۰۱۹. ارزیابی عوامل حس تعلق به مکان در بهبود کیفیت زندگی ساکنان خانه سالمندان. معماری و شهرسازی آرمان شهر. 293-300:11(25).
- طباطبائی س م. ۱۳۹۴. انسان و محیط رویکرد روانشناختی به معماری و شهرسازی. چاپ اول. اصفهان: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، ۵۹۱ صفحه.
- عباسی، ز، حیبی، ف، مختاباد امرئی، م. ۱۳۹۴. ادراک فضایی در معماری بازار تاریخی ایران: تدوین اصول و معیارها (نمونه موردی بازار کاشان). رساله دکتری رشته معماری، دانشگاه علوم و تحقیقات تهران، دانشکده هنر و معماری.
- هرندی، م، رفیعیان، م، صابری ح، شبانی الف. (۱۴۰۰). تدوین مدل نظری شهر دوستدار سالمند با استفاده از الگوی فراترکیب. فصلنامه جغرافیا (برنامه ریزی منطقه ای)، 129-144:11(44).

-Allen, K. A., Arslan, G., Craig, H., Arefi, S., Yaghoobzadeh, A., & Sharif Nia, H. (2021). The psychometric evaluation of the sense of belonging instrument (SOBI) with Iranian older adults. *BMC geriatrics*, 21, 1-8.

-Feng, I. M., Chen, J. H., Zhu, B. W., & Xiong, L. (2018). Assessment of and improvement strategies for the housing of healthy elderly: Improving quality of life. *Sustainability*, 10(3), 722.

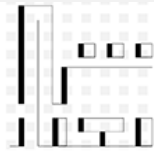
-Hashemi Fesharaki, A.S., Tabaeian, S.M., Haghigi Boroojeni, S., pourshams, M. (2024). Investigating the Effects of Physical Factors on Promoting the Objective Dimension of Quality of Life for the Physical Environments of the Elderly (Case Study: Elderly Care Centers of Isfahan, Iran), *Space Ontology International Journal*, Issue 1 Vol. 13, 77-91.

-Husserl, E. (1970). *The crisis of European sciences and transcendental phenomenology: An introduction to phenomenological philosophy*. Northwestern University Press.

-Koolhaas, R. (1995). *Generic city* (p. 1255). Rotterdam: Sikkens Foundation.

-Mojnews (2018). Retrieved from: <https://www.mojnews.com/newsstudios/archive>, at December, 8:28:49PM.

-Young, A. F., Anne R., & Jennifer R. P. (2004). The sense of belonging to a neighbourhood: can it be measured and is it related to health and well being in older women?. *Social science & medicine*, 59(12), 2627-2637.

- Sennett, R. (1992). The conscience of the eye: The design and social life of cities. WW Norton & Company.
- ventegodt M, Jovvj N. 2003. Quality of Life Theory: An Integrative Theory of the Global Quality of Life Concept, The Scientific World Journal, 3:1030-1040.

The effect of the sense of belonging to the place of the care center for the elderly on the improvement of their quality of life based on the integrated model of ventegodt

Atena sadat Hashemi Fesharaki: PhD student of Architecture, Department of Architecture, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

Tourism, Architecture and Urban Research Center, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

Seyedeh Marzieh Tabaeiaħ : Associate Professor, Department of Architecture, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

Tourism, Architecture and Urban Research Center, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran. (Corresponding author)

Samar Haghighi Boroojeni: Assistant Professor, Department of Architecture, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

Tourism, Architecture and Urban Research Center, Isfahan (Khorasgan) Branch, Islamic Azad University, Isfahan, Iran.

Maryam pourshams: Assistant Professor, Department of Psychiatry, Golestan Hospital, Ahvaz Jundishapur University of Medical Sciences, Ahvaz, Iran.

Abstract

The elderly population in Iran is increasing, which has led to initiatives such as "senior-friendly cities" aimed at improving their quality of life. Changes in the family structure and increasing demand for care centers pose challenges to the health of the elderly. One of the vital aspects of improving their mental and physical health is cultivating a sense of belonging, which has objective and subjective dimensions. This research examines the effect of belonging on the quality of life of the elderly in care centers with a combined approach. Qualitative data were collected through library studies and interviews, and quantitative data were collected using a Likert scale questionnaire and using SPSS software. Also, experts' opinions were collected to match the components with ventegodt's integrated model. The findings show that the sense of belonging significantly affects the quality of life in both dimensions. The objective dimension is related to cultural norms and life potentials, while the subjective dimension is related to happiness, satisfaction and purposefulness of life. The key components affecting quality of life are provision of space and organization for the objective dimension, and cooperation and subjective security for the subjective dimension, as stated in ventegodt's integrated model. In general, these findings emphasize the importance of belonging in increasing the quality of life of the elderly in care centers.

Keywords: sense of belonging-quality of life-care center for the elderly- ventegodt integrated model